

системою освіти дорослих, яка ґрунтується на давніх історичних традиціях; високоякісними показниками у галузі освіти дорослих, які вивчаються та рекомендуються європейськими освітніми інституціями для поширення; світовим визнанням ідей вчених скандинавської наукової школи (Н.Ф.С. Грундтвінга), дієвість яких доведена у практичній реалізації освіти дорослих у багатьох країнах світу; нарешті, незважаючи на те, що освіта дорослих скандинавських країн розвивається виходячи із особливостей своєї культури, історії, політики, менталітету, вона розвивається у контексті європейських та світових підходів, що дозволяє аналізуючи скандинавський досвід отримати адекватну уяву про характер існуючих загальних проблем і тенденцій в європейському та світовому освітньому просторі.

З огляду на це, аналіз та узагальнення скандинавського досвіду може стати цінним джерелом для вдумливого осмислення й запозичення його позитивних ідей, допомогти у пошуку та осмисленні шляхів реформування освіти дорослих в Україні з урахуванням світових тенденцій.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Аналіз наукової літератури засвідчив, що впродовж останнього десятиріччя українськими науковцями активно здійснювалися порівняльно-педагогічні дослідження стосовно розвитку освіти у найбільш розвинених країнах - США, Німеччині, Канаді, Франції, Великій Британії та ін., досліджувалися загальні проблеми навчання і виховання, реформування освіти, аспекти сучасної освітньої політики, тенденції розвитку університетської і професійної освіти, підготовки спеціалістів і педагогічних працівників (Н. Абашкіна, В. Кудін, О. Глузман, Т. Десятков, В. Жуковський, К. Корсак, Т. Кошманова, М.П. Лещенко,

Н. Лавриненко, О. Матвієнко, Л. Пуховська, І. Руснак, А. Сбруєва, О. Сухомлинська, Л. Хомич та ін.), проте проблемі розвитку освіти дорослих приділялася недостатня увага, а узагальнення досвіду скандинавських країн стосовно розвитку системи освіти дорослих взагалі залишилося поза увагою дослідників.

Формулювання цілей. У своїй роботі ми ставимо за мету обґрунтування можливостей та розробку рекомендацій щодо використання прогресивних скандинавських ідей у галузі освіти дорослих при реформуванні системи освіти дорослих України.

*О.І. Огієнко
(Київ)*

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ: ДОСВІД СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН ДЛЯ УКРАЇНИ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Посилення значущості освіти дорослих у розвитку сучасного суспільства пов'язано з загальними процесами прискорення соціально-економічних, науково-технічних і соціокультурних змін на глобальному і локальному рівнях, розглядом освіти дорослих як найважливішого інструменту суспільного розвитку, як фактора усунення невідповідності системи освіти об'єктивним вимогам сучасної епохи та реалізації нової парадигми освіти - освіти впродовж життя. Водночас актуалізуючий вплив мають інтеграційні процеси, які спрямовані на формування єдиного європейського освітнього простору та все більшою мірою диктують необхідність глибокого аналізу особливостей функціонування систем освіти дорослих в інших країнах.

Вивчення та аналіз досвіду скандинавських країн з розбудови системи освіти дорослих викликає особливий інтерес, що зумовлюється їх статусом як провідних і високорозвинених країн світу, в політиці яких освіта дорослих займає пріоритетне місце; наявністю вагомих педагогічних досягнень та розвинутою

Виклад основного матеріалу дослідження. Для досягнення поставленої мети ми провели порівняльно-педагогічний аналіз розвитку української та скандинавської освіти дорослих, який дозволив визначити їх схожість та відмінність.

1. Розвиток освіти дорослих в обох країнах тісно пов'язаний та зумовлений історичними, соціально-економічними, політичними та культурними чинниками. Якщо українська освіта дорослих розвивалася у межах російської освітньої системи, оскільки Україна входила до складу російської держави, то данська, шведська та норвезька освіта дорослих теж мають єдине коріння, оскільки входили до єдиної данської держави.

2. Скандинавські та українські народи завжди відрізнялися досить високим рівнем грамотності. У Києві у ХІІІ-ХІУ століттях було чимало грамотних людей про що свідчать знахідки виробів з підписом ремісників, граффіті на стінах Софіївського собору. На території Скандинавії знаходять руни, які згодом стали основою древньоскандинавського алфавіту.

3. Засадами розвитку освіти дорослих в обох країнах можна вважати церковну педагогіку. Саме так П.Ф.Каптерев і назвав цей період розвитку освіти дорослих - період церковної педагогіки [2]. Вивчення церковних книг та Святого Письма було єдиною можливістю набути елементарну освіту.

4. Початком активізації розвитку освіти у скандинавських країнах можна вважати ХVІІ століття, тоді як на українських землях - ХVІІІ століття. Відбувався повільний перехід від переваг церковної ідеології до ідеології просвіти, від «церковних» форм освіти дорослих до пошуку світських форм. У скандинавських країнах це був пошуковий та ґрунтвігський періоди (за нашої періодизацією), а в Україні - період петровської епохи, що тривав до 1861 року і, який П.Ф.Каптерев називає періодом «державної педагогіки» [2].

5. Важливою подією стало відкриття вечірніх та недільних шкіл. Якщо перші вечірні школи у Скандинавії було відкрито у 1784, а недільні - у 1800 році [5], то на Україні спостерігається «відставання» - перша недільна школа була відкрита тільки у 1859 році у Києві [1]. На відміну від України, скандинавські держави всіляко підтримувала такі школи, акцентуючи увагу не стільки на подоланні неграмотності, скільки на громадянській просвіті населення, формуванні патріотичного мислення.

6. Другу половину ХІХ - початок ХХ століття можна вважати періодом становлення та поширення нових форм та методів освіти дорослих. У скандинавських країнах це були вищі народні школи, народні університети та навчальні гуртки, а в Україні - народні будинки та народні університети. Народні будинки, на нашу думку, мали великий потенціал і могли скласти основу становлення неформальної освіти дорослих в Україні. На жаль, вони були ліквідовані у роки першої світової війни і не були відкриті не після неї, не після 1917 року.

7. Громадсько-педагогічне сподвижництво в Україні та скандинавських країнах у ХІХ столітті мало суттєвий вплив на розвиток освіти дорослих [1]. У скандинавських країнах набирали силу соціальні рухи, які суттєво вплинули на становлення та розвиток освіти дорослих: робітничий рух, рух помірності (антиалкогольні ліги), незалежний церковний рух («вільні церкви»), релігійні, політичні, кооперативні, профспілкові товариства.

Цей період в Україні можна вважати періодом «суспільної педагогіки» (1861-1915), який знаменується появою різноманітних товариств, посиленням суспільного впливу на розвиток освіти дорослих.

Педагогічна спільнота в Україні, так як і в скандинавських країнах у відкритті навчальних закладів для дорослих (вечірніх та недільних шкіл, вищих народних шкіл тощо) бачила можливість створення культурного середовища, що необхідне для розвитку демократичного руху, підвищення освітнього та культурного потенціалу дорослого населення, посилення соціокультурних функцій освіти дорослих.

Прагнення до децентралізації в управлінні освітою дорослих виступає ще однією спільною рисою. Так, В.І. Чарнолуський вважав необхідністю створення законодавчої бази освіти дорослих, обґрунтовував доцільність повної передачі повноважень органам місцевого управління та говорив, виражаючись сучасною мовою, про державно-суспільне управління та соціальне партнерство в освіті дорослих [2]. На жаль, його ідеї знайшли практичну реалізацію у нашій країні тільки через багато років.

8. На початку ХХ століття державна освітня політика стосовна освіти дорослих у скандинавських країнах та Україні має як спільні, так і відмінні риси. Спільним є фінансова та державна підтримка освіти дорослих. Приймаються перші постанови, акти,

рекомендації. Наприклад, у 1911 році був прийнятий законопроект «Про ведення загального навчання» та розроблено його фінансове підґрунтя (війна не дала його здійснити). Проте, якщо у скандинавських країнах держава розуміла цінність та необхідність освіти дорослих, пов'язуючи її розвиток з соціально-економічним розвитком країни, то в Україні (Росії) усвідомлення значущості освіти дорослих ще не прийшло. Освітня політика відрізнялася непослідовністю та нестабільністю.

9. Культуроцентризм, соціальне спрямування освіти дорослих у скандинавських країнах і в Україні до 20-х років ХХ століття були провідними принципами їх функціонування. Загальнокультурна освіта дорослих розглядалася як єдина та необхідна основа спеціальної професійної освіти. Розпочалося формування законодавчо-правової бази освіти дорослих, здійснювався пошук різних видів фінансування: державою, земствами, надання податкових пільг закладам освіти дорослих тощо.

10 Після 20-х років ХХ століття скандинавська освіта дорослих на відміну від української зберегла свою соціальнокультурну спрямованість і продовжувала розвиватися на зазначених принципах, здійснюючи повільний перехід від централізації в управлінні до децентралізації, зосереджуючи увагу на створенні умов для саморозвитку та самореалізації дорослої людини впродовж життя. Проблеми з грамотністю країни не мали.

Інша справа з освітою дорослих була в Україні (Росії). Головною проблемою, основним гальмом слугувала неграмотність дорослого населення. Тому домінуючою метою освіти дорослих після революції 1917 року стало подолання неграмотності та створення державної системи освіти дорослих. Водночас відбувалася переорієнтація гуманістично-демократичного характеру освіти дорослих на агітаційно-пропагандистський, запровадження монополії держави на освіту, ідеологізація змісту у 20-80-ті роки та повна відмова від контролю над освітою дорослих, комерціалізація, професіоналізація у 90-ті роки.

Таким чином, на етапах становлення освіта дорослих України та Скандинавії мала схожість у підходах (соціально орієнтованість освіти дорослих), концептуальних засадах (мета, функції, принципи), формах та методах, які носили гуманістичний, демократичний характер. Після 20-х років скандинавські країни продовжили розвиток соціально-орієнтованої системи освіти

дорослих, тому одним із шляхів вирішення проблем української освіти дорослих може стати використання позитивних ідей скандинавського досвіду.

Аналіз розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах свідчить, що конвергентні та когерентні процеси, що відбуваються між системами освіти дорослих Данії, Швеції та Норвегії дозволяють більш ефективно вирішувати суперечності як загальні, так й конкретні, адекватно реагувати на всі проблеми сучасності, роблячи її більш гнучкою, мобільною та адекватною до викликів сьогодення.

Важливе значення має випереджальний характер розвитку скандинавської освіти дорослих. Це дозволяє визначати та вирішувати найактуальніші проблеми сучасності, пов'язані з можливостями освіти дорослих. Сьогодні це визнання результатів неформальної та інформальної освіти, формування демократичної громадянськості та соціальної мобільності.

Важливою відмінністю скандинавської освіти дорослих, яка зумовлює її специфічність та самобутність є органічне поєднання концепції

Н.Ф.С. Грундтвіга з сучасною концепцією освіти впродовж життя, зумовлюючи стратегічне спрямування освітньої політики у галузі освіти дорослих та тенденції її розвитку. Водночас скандинавська освіта дорослих зберігаючи свою національну специфіку, дотримується у своєму розвитку європейських тенденцій.

Підкреслимо, що інваріантними характеристиками сучасної скандинавської освіти дорослих є: унікальність і специфічність, /Доступність і якість, мобільність і гнучкість, відкритість і масовість, гармонійність, інноваційність і ефективність [3;4;5;6].

Таким чином, науковий аналіз розвитку скандинавської освіти дорослих дозволив обґрунтувати рекомендації щодо використання прогресивних ідей скандинавського досвіду з розбудови системи освіти дорослих в Україні на декількох рівнях:

- соціально-системному: забезпечити адекватну оцінку знань та освіти в суспільстві, визнати освіту дорослих як пріоритетну підсистему неперервної системи освіти, як стратегічний фактор соціального розвитку та конкурентоспроможності держави. Тезис про пріоритетність освіти дорослих та її цінність, на жаль, тільки широко декларується в Україні і різко розходиться з реальністю. Скандинавський досвід свідчить, що досягнення пріоритетності

освіти дорослих та усвідомлення її як цінності носить ідеологічний характер, забезпечується формуванням у суспільній свідомості установок на освіту впродовж життя, що потребує інтеграції та взаємодії державних органів управління та неурядових організацій, залучення ЗМІ, релігії, культури. У скандинавських країнах пріоритетність освіти дорослих співвідноситься з її доступністю та якістю, стимуляційними заходами як для дорослої людини, так і для працедавця (відпустка, гранти, дотації, податкові пільги тощо); поступово здійснювати інституалізацію галузі освіти дорослих з метою більш ефективної участі дорослих у вирішенні проблем соціально-економічного, політичного та культурного життя країни. Інституалізація освіти дорослих тісно пов'язана з неперервністю освіти дорослих, яка передбачає надання можливостей дорослій людині рухатися як у вертикальному (часовому), так і горизонтальному (просторовому) напрямках освітнього простору, створюючи умови для їх узгодженості та відповідності вимогам суспільства, яке швидкоплинно змінюється; забезпечити гуманізацію української освіти дорослих, наблизити її до освітніх потреб дорослих людей, ринку праці, громади, суспільства, держави. Це дозволить при розбудові системи освіти дорослих орієнтуватися на соціально-орієнтовану модель освіти дорослих, створюючи можливості для самореалізації та саморозвитку дорослої людини впродовж життя; відтворити гармонізацію та взаємозумовленість таких цілей освіти дорослих, як особиста участь, активна громадянськість, соціальне залучення, масовість та можливість працевлаштування/адаптованість. Це дозволить освіту дорослих розглядати як інструмент розбудови демократичного громадянського суспільства в Україні; розвивати міжнародне співробітництво в галузі освіти дорослих. Його актуальність зумовлена інтеграційними процесами в освіті, які відбуваються на європейському та світовому рівні, необхідністю вирішення схожих проблем. Скандинавські країни вказують оптимальний шлях у цьому напрямку. Значущості набуває ініціювання створення загальноукраїнської асоціації освіти дорослих та асоціації освіти дорослих у регіонах та містах та забезпечити їх активну участь у роботі міжнародних організацій освіти дорослих, таких як: Європейська асоціація освіти дорослих (ЕАЕА), Міжнародна рада з освіти дорослих, Міжнародна організація порівняльних досліджень у галузі освіти дорослих (КСАЕ), Європейська організація з

досліджень у галузі освіти дорослих (ЕЗРЧЕА) та в інших, а також у міжнародних програмах і проєктах, розвивати міжнародні зв'язки та інформаційний обмін у галузі освіти дорослих. У контексті розвитку освіти дорослих необхідно приділити увагу дистанційній освіті та освіті на робочому місці; активізація просвітительської діяльності, що спрямована на підвищення загальної культури, збереженню національних особливостей, соціальної активності населення; проведення наукових досліджень у галузі освіти дорослих;

- концептуальному: розробити концептуальні засади освіти дорослих з урахуванням національних особливостей, соціально зорієнтовані програми розвитку освіти дорослих, що становили б важливу складову програми розвитку освіти України та передбачали комплекс узгоджених заходів, спрямованих на розвиток відкритої та гнучкої системи освіти дорослих. Це буде сприяти розробці стратегії реформування освіти дорослих відповідно до вимог ринку праці та соціуму. З огляду на це особливої уваги потребує розробка концепції неформальної освіти на основі ідей фолкєоплюсінгу, запозичення яких іншими країнами довело їх результативність. Актуальним є розробка концептуальних основ андрагогіки як галузі педагогічної науки, становлення та розвиток нового напрямку для української компаративістики - порівняльні дослідження у галузі освіти дорослих, /основним предметом яких є стан, тенденції та закономірності розвитку світової практики освіти дорослих;

- законодавчо-правовому: розробити законодавчо-нормативну базу освіти дорослих, прийняти Закон «Про освіту дорослих», в якому затвердити визнання прав на освіту в будь-якому віці як одне з фундаментальних прав людини, визначити механізми забезпечення рівності в її набутті, державної підтримки навчальних закладів для дорослих, які потребують соціальної підтримки, надання освітньої відпустки і визнання результатів неформальної та ін формальної освіти тощо. Забезпечити державну підтримку програм і проєктів у галузі освіти дорослих, особливо закладам освіти та культури, які опікуються здійсненням неформальної освіти, визнаючи її як інструмент соціального партнерства, формування громадянської позиції людини. Особливу увагу необхідно приділити правовим нормам, що регулюють фінансування освіти дорослих, враховуючи різні механізми його

здійснення (державна допомога, гранти, залучення бізнесових структур із зменшенням їх податкової завантаженості тощо), створювати організаційні та правові умови для залучення додаткових фінансових ресурсів. Розвинутість соціального партнерства в освіті дорослих та його законодавче оформлення є гарним взірцем для України, а його розширення має, на нашу думку, вирішальне значення для розвитку української системи освіти дорослих у сучасній кризовій ситуації. Освітня політика в галузі дорослих має спрямовуватися на подальшу інтеграцію в європейський та світовий освітній простір;

- адміністративно-управлінському: здійснювати поступову децентралізацію освіти на основі врахування особливостей регіонів, інтересів територіальних громад, соціальних прошарків; перехід до суспільно-державного управління освітою дорослих, за якого частину управлінських функцій в освіті дорослих, а також функцій щодо надання освітніх послуг передають місцевій владі, неурядовим організаціям та приватному сектору; забезпечити створення умов для широкої участі неурядових організацій та суспільних рухів в управлінні освітою дорослих та механізмів залучення громадськості до процесу розробки державних програм, підготовки і ухвалення урядових рішень; сформувавати на національному, регіональному та місцевому рівнях відділи або комітети з управління освітою дорослих; надати автономію закладам, що опікуються освітою дорослих людей; забезпечити ефективний зв'язок між освітою дорослих (навчальними закладами) та ринком праці;

- організаційно-педагогічному: формувати та розвивати гнучку, багаторівневу, диверсифікаційну структуру освіти дорослих, розгалужену мережу навчальних закладів з освіти дорослих, особливу увагу приділяючи підсистемі неформальної освіти дорослих, задіюючи для цього наявні ресурси (бібліотеки, школи, будинки культури, тощо), відроджуючи раніше існуючі (народні університети, університети суспільних знань, тощо) і створюючи нові - університети третього віку, українські вищі народні школи тощо. Запозичення варті й навчальні гуртки для дорослих, які у складні часи політичної невизначеності можуть слугувати місцем «навчання демократії», формування демократичної громадянськості. Скандинавський досвід засвідчує необхідність випереджального характеру навчальних програм для дорослих, їх

гнучкість, відповідність змісту потребам та інтересам людини, впровадження інформаційних технологій та формування єдиного інформаційно-освітнього простору. Необхідність застосування адекватних технологій, форм та методів навчання дорослих вимагає розпочати ґрунтовну підготовку андрагогічного персоналу, яка повинна стати важливою складовою української педагогічної освіти, причому бажано надати можливість отримувати кваліфікацію «андрагог» не лише після закінчення університету/інституту, а й і після закінчення навчальних курсів (дистанційних також) різної тривалості для тих, хто має педагогічну освіту. Створення кафедр андрагогіки, андрагогічної творчості буде сприяти фундаментальній підготовці андрагогів та розвитку наукових досліджень у цій галузі.

Висновки. Проведене дослідження свідчить про те, що узагальнення скандинавського досвіду розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах, використання його прогресивних ідей (на соціально-системному, концептуальному, законодавчо-правовому, адміністративно-управлінському, організаційно-педагогічному рівнях) дозволить здійснювати реформування системи освіти дорослих в Україні на основі гармонізації національних традицій та світових надбань з опорою на принципи демократизму та гуманізму.

Проведене дослідження не вичерпує зазначену проблему. Особливо перспективним може бути порівняльно-педагогічні дослідження розвитку освіти дорослих в інших розвинених країнах; обґрунтування взаємодії та гармонізації глобального та локального у розвитку освіти дорослих в Україні.

Список літератури

1. Вовк Л.П. Громадсько-педагогічне сподвижництво в Україні (етапи і особливості) / Л.П. Вовк. - К.: Міжнар.фін.агенція, 1997. - 178 с.
2. Образование взрослых на рубеже веков: вопросы методологии, теории и практики. В 4-х т. Том I. Социально-экономические и правовые предпосылки развития образования взрослых / Под ред. В.И.Подобеда, Н.П.Литвиновой. Книга 1. История развития образования взрослых в России / Под ред. Е.П.Тонконогой. - СПб.: ИОВ РАО, 2000. - 213 с.
3. Огієнко О.І. Концептуальні засади освіти дорослих у скандинавських країнах / О.І. Огієнко // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: 36. наук, праць. - Серія Іб.-Вип. 6 (16). - 2007.- С. 67-72
4. Jacobsen B. Trends, Problems and Potentials in the Danish System of Adult Education: A Theoretical View / B. Jacobsen //International Journal of Lifelong Education. - 1994. - May-Jun. - Vol. 13. - № 3. - P. 217-225.

5. Jonasson, J.T. Nordic Adult Education Compared: Findings and Interpretation / J.T. Jonasson and A.Tuijnman // Golden Riches. Nordic Adult Learning. - 2001. - № 2. - P. 6-11

6. Tuijnman A. Curious Minds. Nordic adult education compared / A. Tuijnman & Z. Hellstrom (Eds.). - Copenhagen: TemaNord & Nordic Council of Ministers, 2001. - 24 p.

Summary

Olena Ogienko. Adult education: the Scandinavian experience for Ukraine.

In the article similarity and difference of adult education development in the Scandinavian countries and Ukraine are defined; characteristics of the Scandinavian adult education are proved; possibilities of usage of progressive ideas of the Scandinavian experience under reforming of adult education in Ukraine are defined and proved.

Key words: adult education, social orientation, Scandinavian adult education, folkeoplysning, N.F.S. Grundtvig's concept, directions.